

h
HUIS
VAN
HILDE

Archeologiecentrum
Noord-Holland

Het raadsel van Hilde

De zoektocht naar een intrigerende vrouw

In de vierde eeuw na Christus leefde een bijzondere vrouw in Noord-Holland. Jaren later kreeg ze de naam Hilde en werd ze naamgeefster van archeologiecentrum Huis van Hilde. Deze brochure gaat terug naar de tijd van Hilde. Het vertelt je over het onderzoek dat is gedaan naar haar leven in de oudheid en naar haar begraafing in wat nu Castricum is.

↓ Zo is het skelet van Hilde aangetroffen. Ze was op haar buik begraven. Naar haar is het archeologiecentrum Huis van Hilde in Castricum vernoemd.

I. De vondst van Hilde In de archeologie ben je nooit 'klaar'

Hilde kijkt je zo ongecompliceerd en vriendelijk aan, staande in de vitrine in 'haar' archeologiecentrum in Castricum. Met haar rossige haar in een knotje, haar vrolijk rood-blauwe mantel en wakkere blauwe ogen. Ze is een moeder, een zus, een vriendin. In de hal van Huis van Hilde staat een model van haar woning: een op het oog gerieflijke, langwerpige boerderij. Het bijna levensechte mensfiguur in de tentoonstelling en die boerderij verraden nauwelijks hoeveel wetenschappelijke raadsels er aan haar figuur en vindplaats kleven. Hilde is symbool geworden voor het 'verhaal' van het ontstaan van

Noord-Holland en alles wat we daarover weten. Maar deze vrouw uit de vierde eeuw staat net zo goed symbool voor alles wat we in onze geschiedenis niet weten en niet begrijpen. Ze staat voor een periode, waarover archeologen en historici in het duister tasten, de overgang tussen de Romeinse tijd en de Middeleeuwen. Nog steeds speuren onderzoekers naar aanwijzingen wat er toen gebeurde. In deze brochure willen we uitleggen wat we weten over Hilde, maar ook wat we allemaal niet weten over haar en over de periode waarin ze leefde.

Hilde als symbool voor nieuwsgierigheid

Het skelet van Hilde, de resten van de nederzetting waarin ze ooit woonde en de gebruiksvoorwerpen die daar gevonden zijn, liggen al bijna 25 jaar in het archeologisch depot van

de provincie Noord-Holland. Daar werden ze opgeslagen met de gedachte dat nader onderzoek langzaam maar zeker meer informatie zou kunnen geven. Bijvoorbeeld over wie deze vrouw was en welke betekenis aan haar begraafing kon worden gegeven. Want dat was voor de archeologen die haar opgroeven allerm minst duidelijk. In die voorbije 25 jaar probeerden al vele onderzoekers vragen over haar te beantwoorden, deels met succes en belangrijke verrassingen tot gevolg, maar telkens ook weer met nieuwe vragen. Op dit moment zijn we nog lang niet klaar met de raadsels rond Hilde. Juist dáárom hebben we ook een archeologisch depot, omdat opgegraven vondsten telkens opnieuw, en steeds weer op een andere manier bekeken kunnen en moeten worden. Daar staat Hilde symbool voor; voor kennis, nieuwsgierigheid, onderzoek en steeds weer nieuwe inzichten....

Een impressie van hoe Hilde in haar graf lag.

Het Oer-IJ en de Friezen

Een noordelijke tak van de Rijn mondde in de IJzertijd (800 voor Christus tot het begin van de jaartelling) bij Castricum in de Noordzee. In de loop van die eeuwen ontwikkelde zich uit die monding het Oer-IJ; een getijdegebied waarvan de monding zich langzaam maar zeker sloot en waarin steeds grotere, voedselrijke kweldergebieden droogvielen. Een groot gebied – grofweg tussen Alkmaar, Haarlem en Zaanstad – werd een ideaal nieuw woongebied. De mens durfde die drooggevallen kwelders steeds vaker te gebruiken, als weidegrond, maar ook als woonplaats. Hoe meer de monding zich sloot, hoe veiliger en productiever de grond werd. Uiteindelijk leefde er, tussen circa 200 voor en 300 na Christus, enkele duizenden mensen, een ongekende dichtheid voor die tijd. Ook op Texel, op de duingronden en rond Schagen waren concentraties van nederzettingen. Toen de Romeinen rond het begin van de jaartelling het gebied tussen de Rijn en de Elbe aan hun wereldrijk wilden toevoegen, kwamen ze met deze mensen in aanraking. De Romeinen noemden hen de Friezen.

Deze Germaanse stam werkte aanvankelijk met de Romeinen mee, maar verzette zich hevig na enkele decennia van bezetting en kwam in het jaar 28 heftig in opstand. Na het jaar 47 na Christus lieten de Romeinen het land ten noorden van de Oude Rijn (de lijn Leiden-Alphen-Utrecht) met rust en de Friezen van het Oer-IJ zetten hun ongestoorde leven op de voedselrijke, voormalige kwelders voort. Hun cultuur kwam tot ongekende bloei. Toch komt aan alles een einde. Door het sluiten van de monding naar zee kon het oude deltagebied zijn water uit de omringende moerassen niet meer kwijt en het gebied werd drassiger. De opbrengsten uit de landbouw liepen ieder jaar terug en de mensen verlieten het gebied. Rond het jaar 300 waren de meeste nederzettingen weg en werd alleen op de allerhoogste zandplaten bij Castricum en Uitgeest nog op

← In de tijd van Hilde, de vierde eeuw, was het Oer-IJ gebied al lang niet meer verbonden met de zee. Het water kon minder goed afgevoerd worden waardoor het gebied in de loop der eeuwen steeds natter werd. Het gebied werd verlaten.

↑ Toen het Oer-IJ gebied natter werd ontstond een uitgebreid gebied met laagveen.

beperkte schaal gewoond. Min of meer toevallig viel de uittocht uit het Oer-IJ-gebied samen met het geleidelijk instorten van de heerschappij van de machtige zuiderbuur van de Friezen; het (West-) Romeinse Rijk. Niet alleen uit het Oer-IJ-gebied trok de inheemse bevolking weg, het hele kustgebied liep leeg en in de vierde eeuw woonde er haast niemand meer in westelijk en noordelijk Nederland. In het gebied waar ooit de trotse Friezen woonden, hoorde je alleen nog de meeuwen kriesen. Pas vanaf het midden van de vijfde eeuw groeide de bevolking weer. Wie de mensen waren die er in de vijfde eeuw kwamen wonen en waar ze vandaan kwamen, weten we niet goed, maar het zijn de voorouders van de huidige Noord-Hollanders.

→ Een zilveren mantelspeld uit de vierde eeuw. Deze werd niet in Hildes graf gevonden maar wel op dezelfde vindplaats.

[Archeologisch lege gebieden

Opvallend is dat archeologen eigenlijk zeer weinig bewoningsresten of begravingen terugvinden uit de periode en de regio waar dit boekje over gaat. Noord-Holland lijkt in de vierde eeuw wel leeg. Archeologen noemen dit gebied in deze periode dan ook een 'archeologisch leeg' gebied. Het is daarom lastig om een goed beeld te krijgen van de gebruiken die de mensen er in die tijd op nahielden. We wisten lange tijd bijvoorbeeld niet goed wat voor begrafenisrituelen mensen destijds hadden, en al helemaal niet wat ze geloofden en hoe ze met de dood omgingen. Tot op het moment dat een opgraving werd uitgevoerd in de Oosterbuurt van Castricum....]

Wat deed Hilde in Castricum?

In die 'lege' vierde eeuw, moeten we het leven van Hilde plaatsen. Dat er in die illustere vierde eeuw bijna geen mensen in het kustgebied woonden, wisten de verbaasde archeologen die haar in 1995 tijdens de opgraving in de Oosterbuurt van Castricum vonden al. Maar ze waren ook verbaasd haar te vinden om andere redenen. Ten eerste had niemand verwacht dat er in de periode waarop de opgraving gericht was, überhaupt menselijke resten gevonden zouden worden. Merkwaaardig genoeg worden er in een lange periode in Noord-Holland (grofweg tussen 1000 voor en 1000 na Christus) namelijk niet of nauwelijks mensen begraven. Wat men met de doden deed, weten we simpelweg niet. Dus toen men op een skelet stuitte, was dat op zich al een sensatie. Ten tweede was de ligging van het geraamte bijzonder. De vrouw werd gevonden met een kralenketting om de hals, op haar buik in een greppel. Was dit wel een graf, of een slordig of zelfs respectloos neergeworpen dode? Hilde lag op haar buik met haar armen onder haar lichaam in een vreemde draaiing. Dit

was in ieder geval beslist niet wat archeologen verwachtten bij een begraving uit deze periode. Zouden mensen in die tijd misschien iets bedoeld hebben met deze houding? Je moet je voorstellen dat we in de Nederlandse archeologie slechts enkele lichamen op hun buik hebben gevonden en niet eens uit dezelfde periode. Het is dus een heel unieke situatie. Over het algemeen denken archeologen dat het op de buik begraven van doden mogelijk een straf voor gepleegde misdaden zou kunnen zijn. Het zou ook kunnen dat mensen met een lichamelijke beperking op die manier werden begraven, of dat het laat zien dat de overledene niet langer bij de gemeenschap hoorde of iets anders geloofde dan anderen in de samenleving. Wat het in dit geval betekende zullen we misschien wel nooit met zekerheid weten. Al lijkt het er wel op dat het hier om iemand ging die anders was.

↑ Skelet van Hilde kort nadat het in september 1995 door archeologen was vrijgelegd.

Ten derde was de datering van de dode bijzonder. Door een ^{14}C -analyse (een wetenschappelijke dateringstechniek) en aan de kralenketting kon men zien dat het om een persoon uit de vierde eeuw ging. Hoe kon dat als dit gebied in Noord-Holland toen eigenlijk leeg was? Ten vierde had de vrouw een niet-geheelde armbreuk. Zelfs bij haar overlijden was deze nog niet geheeld waardoor deze vrouw zeer veel pijn moest hebben gehad voordat ze stierf. Had dit alles iets te maken met haar dood? Tenslotte bleek Hildes graf op een afstand te liggen van een klein (iets ouder) grafveldje; een bijzondere vondst omdat archeologen maar zelden begravingen vinden uit die tijd. Het was geen grote begraafplaats, er lagen tien lichamen in. Acht van de doden die hier werden bijgezet zijn

begraven, twee doden waren gecremeerd, de crematieresten werden op het grafveldje bijgezet. De doden hadden geen verdere grafgiften meegekregen. Iets ten oosten van de begraafplaats werden nog twee begravingen en één crematiegraf aangetroffen. Dit alles maakte de vindplaats als geheel nóg uitzonderlijker. Aanvankelijk dachten de onderzoekers dat de sporen uit het Oosterbuurt-onderzoek niet duiden op resten van boerderijen of andere woningen uit de vierde eeuw, de tijd waarin Hilde leefde. De nederzetting floreerde in de tweede en derde eeuw, daarna leek er niets meer te zijn gebouwd; ten minste niet in Hildes tijd. Hierdoor maakte de vondst van deze vrouw een haast verloren indruk. Had haar graf wel iets met de aangetroffen nederzetting uit de eeuwen daarvoor te maken? Haar vondst riep dus veel raadsels, vragen en onduidelijkheid op. Maar de vondst bood ook kansen voor onderzoek en verder speurwerk, én de mogelijkheid om via Hilde meer te leren over haar periode.

II. Wat vertelt Hildes skelet ons? Gebroken botten en andere afwijkingen

Na de opgraving werd het skelet van Hilde uitgebreid onderzocht in het laboratorium. Hilde bleek tussen de 24 en 30 jaar oud te zijn geworden. Met haar linkerarm was iets aan de hand. Ze heeft namelijk gedurende haar leven haar ellepijp, in haar onderarm, een keer gebroken. De breuk is nooit netjes geheeld waardoor ze haar arm niet goed meer heeft kunnen gebruiken. Zo kon ze er hoogstwaarschijnlijk ook niet gemakkelijk meer op steunen. Ook andere bewegingen, zoals duwen en trekken met haar arm waren voor Hilde onmogelijk geworden na deze botbreuk. Het heeft haar naast veel ongemak zeker ook pijn bezorgd. Hoewel we natuurlijk nooit met zekerheid kunnen zeggen hoe Hilde haar arm heeft gebroken, kunnen we wel zeggen dat dergelijke breuken vaak ontstaan als je met je arm een slag afweert. Of Hilde kinderen heeft gekregen in haar leven, konden de onderzoekers niet met zekerheid vaststellen. Er kwamen ook andere kenmerken van haar skelet aan het licht bij dit eerste onderzoek. Zo had Hilde geen verstandskiezen, hetgeen veroorzaakt werd door een genetische afwijking. Een andere erfelijke aandoening werd ook geconstateerd: een pezig deel van haar rechter bovenarm was vergroeid en verbeend. Het is goed mogelijk dat zij hierdoor ook pijn heeft gehad bij het gebruik van haar rechterarm.

← Een kelk en een deel van een kleine schaal van zwart gesmoord, handgevormd aardewerk. Typisch voor de tijd van Hilde.

Kralensnoer

De kralen waarmee Hilde ooit werd begraven waren een dankbaar studieobject. Over deze bijzondere ketting wilden archeologen beslist meer weten. De ketting kon informatie leveren over Hilde zelf en over haar begraafing. Hoe bijzonder was haar ketting eigenlijk? Was het een teken dat Hilde rijk was of kon de ketting meer vertellen over haar herkomst? Negenenzestig glaskralen sierden Hildes hals op de dag dat ze werd begraven! En het waren beslist niet zomaar een paar kralen. Twaalf kralen aan het snoer zijn rode (zogenoemde bikonische) glaskralen en daarnaast droeg zij zevenenvijftig kralen die ook wel Überfangperlen worden genoemd. Beide kralensoorten zijn bijzonder. Om maar te beginnen bij de Überfangperlen: dit zijn vrij kleine kralen (ongeveer 4 mm hoog) die worden gemaakt van doorschijnende witte glaspasta, met daarin een laagje goudfolie, waardoor de kralen van goud lijken te zijn. Ze worden soms gevonden in graven in (onder andere) Engeland, België, Noord-Frankrijk en Duitsland. De andere bijzondere kralen in Hildes halssnoer, de rode kralen, zijn eveneens van glas gemaakt. Waar in de Romeinse tijd deze specifieke rode kralen gemaakt zouden kunnen zijn, weten we nog steeds niet. Wel is bekend dat in de eeuwen na de vierde eeuw, deze rode kralen werden geproduceerd in Zuidwest Duitsland. De rode kralen vinden archeologen daar namelijk voor het eerst in de zesde eeuw

na Christus. Het Rijnland was destijds het kloppend hart van de Romeinse glasproductie. Met name Trier en Keulen waren belangrijke productiecentra. In Trier kon je destijds voornamelijk glazen kralen kopen. Halskettingen met een combinatie van Überfangperlen en de rode kralen zijn dus absoluut uniek en worden niet veel vaker teruggevonden. Dat maakt het snoer van Hilde heel bijzonder en laat zien dat Hilde op de een of andere manier toegang had tot dit soort zeldzame sieraden.

↑ Het bijzondere en waardevolle kralensnoer van Hilde is vermoedelijk in Duitsland gemaakt.

[Isotopenonderzoek

Je bent wat je eet! Alles wat je lichaam opneemt aan voedsel laat sporen achter in je lichaam: isotopen bijvoorbeeld, atomen van chemische elementen. Hoewel deze isotopen door je hele lichaam heen worden afgezet, zijn ze voor archeologen vaak vooral terug te vinden in skeletten, omdat deze delen van het menselijk lichaam bewaard blijven. Botten en tanden geven vooral informatie over isotopen. Omdat iedere plek op aarde een kenmerkend beeld aan isotopen oplevert, kun je dit gebruiken om te achterhalen waar mensen hun voedsel gegeten hebben. En omdat in vroegere tijden mensen natuurlijk voornamelijk lokaal voedsel aten, kun je daarmee een uitspraak doen over de plek waar die mensen vooral gegeten (en dus gewoond) hebben. Met dezelfde techniek kun je ook achterhalen of mensen die je op één plek vindt, ook altijd op die plek gewoond hebben, of dat ze erheen verhuisd zijn. Met name tandglazuur is daarvoor een handig onderdeel van het skelet. Hierin wordt in lagen informatie over isotopen opgeslagen, waardoor je bijvoorbeeld kunt achterhalen waar een persoon de eerste 16 jaar van zijn leven doorgebracht heeft.]

Kwam Hilde uit Nederland?

Na het onderzoek aan het skelet en de Duitse halsketting, leverde het isotopenonderzoek dat in de loop van de jaren op het lichaam van Hilde werd uitgevoerd, de meest interessante informatie over haar leven op. Toen de ontdekking van Hilde net werd gedaan, was dergelijk onderzoek nog niet goed mogelijk, maar in de loop van de jaren kwam hier verandering in. Toen isotopenonderzoek eenmaal een optie was, werden het tandglazuur en de botten van Hilde onderzocht. Nu zijn er verschillende soorten isotopen die in de loop van een mensenleven in je botten en tanden worden opgeslagen. Bijvoorbeeld strontiumisotopen en zuurstofisotopen, waarover zo dadelijk meer. Beide vormen zijn onderzocht in de botten van Hilde om meer te weten te komen over waar Hilde opgroeide. Dit werd natuurlijk met name gedaan vanwege de bijzondere omstandigheden waarin ze werd gevonden: zo op haar buik bijna nonchalant in een kuil liggend, maar tegelijkertijd ook met een bijzonder halssnoer van kralen uit verre streken om haar nek. Bovendien vonden archeologen in haar nederzetting opvallend veel scherven van grijsblauw aardewerk dat oorspronkelijk uit Oost-Duitsland afkomstig lijkt. Zou het kunnen dat dit een reden had die met Hilde zelf te maken had? Jaren na het opgraven van Hilde werd dit onderzoek uitgevoerd en de resultaten zijn één van de nieuwe ontdekkingen van Huis van Hilde waar we trots op zijn.

Hilde blijkt een immigrant

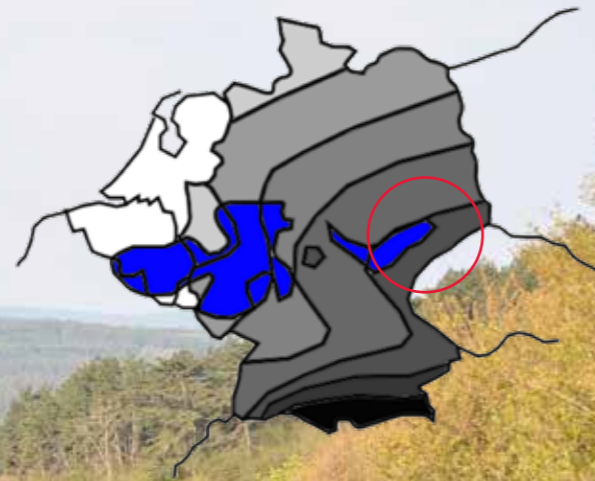
Wanneer iemand in een bepaalde streek woont en voedsel uit die streek eet, laat dit uiteindelijk kenmerken of 'signaturen' achter in het bot van die persoon. In het geval van het isotoop strontium geven de verhoudingen van deze signatuur een beeld van de geologische ondergrond, of het gesteente in de bodem. Planten en ander grondleven breken dit gesteente

af, eten het op en hiermee worden de isotopen of atomen, minuscule deeltjes, opgeslagen in die planten en dieren. Gesteente is vaak typerend voor een bepaald gebied. Zo zijn er bijvoorbeeld gebieden waar gesteenten aan de oppervlakte liggen die miljoenen jaren geleden gevormd werden in het mesozoïcum (een geologische periode), terwijl op andere plaatsen heel andere typen gesteente te vinden zijn. Aan de hand van de strontiumisotopen in de botten van Hilde kun je dus de signatuur terugvinden van die typische ondergrond. In haar tandglazuur en in haar botten werden waarden van strontium aangetroffen die specifiek zijn voor een geologisch oud gebied. Het was direct duidelijk dat dit niet in Nederland kon zijn. Hilde bleek daarmee een immigrante. Het strontiumsignaal uit haar bot vertelt ons zelfs dat zij minder dan 20 jaar in dit geologische gebied geleefd heeft voordat ze er vertrok. Hierdoor weten we dat ze dus al geruime tijd niet meer in haar geboortegebied verbleef. Toen de signatuur van de gesteenten duidelijk was, bleken die gesteenten enerzijds te stammen uit het midden en boven paleozoïcum (uit de

geologische perioden siluur en perm om precies te zijn, met een ouderdom van 443,7 miljoen jaar tot 251 miljoen jaar), en anderzijds uit het mesozoïcum (een periode van 251 miljoen tot 65,5 miljoen jaar geleden). Met deze informatie beschikbaar, konden archeologen letterlijk op een kaart zoeken waar deze gesteenten in Europa voorkomen om de herkomst van Hilde te achterhalen. Alleen bleek toen dat het onderzoek toch nog wel verder verfijnd zou moeten worden om duidelijkheid te verschaffen. Deze gesteenten komen namelijk op meerdere plaatsen in Europa voor, waaronder in Ierland, aan de westkust van Groot-Brittannië, in Duitsland, in de omgeving van de deelstaten Rijnland-Palts en Noord-Rijnland-Westfalen, in Zuidoost België en op kleinere schaal ook op het Iberisch schiereiland en in Frankrijk. Op basis van strontiumisotopen is dus een groot deel van Europa weliswaar uitgesloten als herkomstgebied van Hilde, maar een ander deel van Europa ook helemaal niet. Er was nog ander onderzoek nodig om de herkomst van Hilde secuurder te kunnen bepalen.

→ Door het combineren van twee analysemethoden (uitkomsten in grijs en blauw) kon het vermoedelijke herkomstgebied van Hilde achterhaald worden.

(naar Bentley & Knipper 2005, Voerkelius et al 2010)

Oost-Duitse herkomst

Op de tanden van Hilde werd aansluitend een zuurstofisotopenonderzoek uitgevoerd. Hierbij wordt eenzelfde signatuur onderzocht, maar dan van de opgeslagen isotopen van zuurstof in het bot. Dit werkt op dezelfde manier als strontiumisotopenonderzoek, behalve dan dat je hiermee de kenmerken van zuurstof in water meet en niet de kenmerken van gesteenten. Uit dit onderzoek bleek ook heel duidelijk dat Hilde niet uit Nederland kwam. De waarden waren alleen vergelijkbaar met regen- en drinkwatergebieden die verder landinwaarts moesten worden gezocht. Hiermee waren direct alle kustgebieden die eerder als mogelijkheid uit het strontiumisotopenonderzoek naar voren waren gekomen dus uitgesloten. Duitsland bleek de enige mogelijkheid die nog openbleef. Maar het kon nog duidelijker, want toen de archeologen een kaart maakten die zowel de kenmerkende gesteenten als de waarden van het regen- en drinkwater combineerde, werd duidelijk dat er eigenlijk maar één herkomstgebied voor Hilde overbleef en dat was een gebied in Oost-Duitsland, waar nu de deelstaten Saksen en Thüringen liggen. Hilde komt oorspronkelijk dus vermoedelijk daar vandaan, heeft daar gewoond tot in haar tienerjaren en is toen naar West-Nederland vertrokken. Natuurlijk blijft het hoe en waarom een raadsel, maar het geeft ons wel een mooi beeld van deze vrouw en van de wereld waarin zij leefde. Het was dus mogelijk dat je op jonge leeftijd een dergelijke reis maakte en dat je honderden kilometers van je geboortegrond vandaan ging wonen!

→ Bij een gezichtsreconstructie wordt de oorspronkelijke opbouw van een gezicht nagebootst. Spieren, vet en huid worden op een kopie van de schedel geplaatst. De dikte van alle weefsels kan wel enkele centimeters bedragen.

[Gezichtsreconstructies

In de forensische opsporing worden technieken gebruikt om bij een misdrijf een gezichtsreconstructie te maken van, bijvoorbeeld, de slachtoffers. Deze techniek wordt ook in de archeologie toegepast om een gezicht te geven aan mensen waarvan we de schedel hebben gevonden. Met prikkers van verschillende lengte wordt de dikte van het weefsel aangegeven, die in de kopie van de schedel worden gestoken. Vervolgens wordt daaroverheen de dikte van de gezichtsspieren en het weefsel opgebouwd. Op die manier krijgt de gezichtsreconstructie vorm.]

Hoe werd Hildes gezicht gereconstrueerd?

Vlak nadat Hilde was opgegraven, werd haar skelet gekozen als icoon voor het provinciale depot van Noord-Holland. Het in 2015 gebouwde archeologisch depot in Castricum zou niet alleen een opslagfunctie krijgen voor archeologische vondsten, het zou vooral ook een plaats worden waar deze vondsten aan het publiek konden worden getoond. Hilde en het leven van Hilde werden gekozen als het gezicht en het boegbeeld voor dit bijzondere depot. 'Huis van Hilde' was geboren. Inmiddels waren in het Utrechts Medisch Centrum volledige scans gemaakt van de schedel van Hilde. Daarmee werd een 3D geprinte kopie van haar schedel gemaakt. Aan de hand van deze prints heeft fysisch antropologe Maja d'Hollosy een gezichtsreconstructie gemaakt van Hilde,

zodat we inmiddels een indruk kunnen hebben van hoe ze er levend uitgezien heeft. Hierdoor is het mogelijk om na anderhalf duizend jaar opnieuw oog in oog te staan met Hilde. Een reconstructie van haar kralensnoer draagt zij inmiddels ook om haar hals. Je kunt Hilde 'ontmoeten' in Huis van Hilde, waar ook haar skelet te vinden is. Onder andere de kleur van Hildes ogen en de kleur van haar haren zijn fantasie. Ook weten we niet of Hilde sproeten of moedervlekken had of dat haar haar stijl was of krulde. Over het algemeen zijn mensen in het noordelijk deel van Europa (toen en nu) langer en lichter qua huid en haarkleur, dus Maja d'Hollosy heeft Hilde een 'noordelijk' uiterlijk gegeven, maar of dat echt zo was weten we niet. Het skelet is op precies dezelfde wijze tentoongesteld als ze gevonden is tijdens het archeologisch onderzoek, liggend op haar buik.

↓ Het reconstrueren van een gezicht aan de hand van een schedel brengt de oudheid ineens heel tastbaar dichtbij.

[Hildes naam

Over hoe Hilde als persoon echt heeft geheten weten we niets. Maar deze vrouw en 'boegbeeld' voor de Noord-Hollandse archeologie verdiende natuurlijk wel een naam. We zochten naar een naam waarvan we denken dat ze zo kán hebben geheten. De oudste geschreven bronnen komen uit de 7de en 8e eeuw. Dat is wel een paar honderd jaar later dan de tijd dat Hilde leefde maar geeft toch een idee van namen die vroeger gebruikt werden. Veel vrouwen in Noordwest-Europa hadden toen een naam die begon met 'Child', of 'Hild'. Dit betekende 'strijd'. Een krachtige, stoere naam dus. Hildewif, Hildeborch, Hildemunde en Hildegard zijn voorbeelden van zulke namen. Hilde is ook heden ten dage nog een zeer gangbare naam, dus vandaar dus deze (verkorte) vorm: Hilde!]

III. De woonplaats van Hilde Castricum-Oosterbuurt

De resten die tijdens de opgraving werden gevonden, waren dusdanig goed geconserveerd dat er veel meer onderzoek moest worden gedaan dan men aanvankelijk dacht. Er werd hier namelijk niet alleen aardewerk en natuursteen gevonden, maar ook resten van zaden, hout en botmateriaal – organisch materiaal met andere woorden – iets wat in dit gebied beslist niet vanzelfsprekend is. Dat komt doordat dit terrein, vanaf de Middeleeuwen altijd als grasland is gebruikt met een relatief hoog oppervlaktewaterpeil. Dit zorgde voor unieke bewaaromstandigheden voor bodemvondsten. De mensen die hier woonden waren boer. Ze hielden vee en deden aan akkerbouw; een echt gemengd bedrijf dus. Ze hadden runderen, varkens en schapen voor melk en vlees, en de dieren zorgden voor mest en trekkracht voor de bewerking van het land. Op het erf liepen ook verschillende

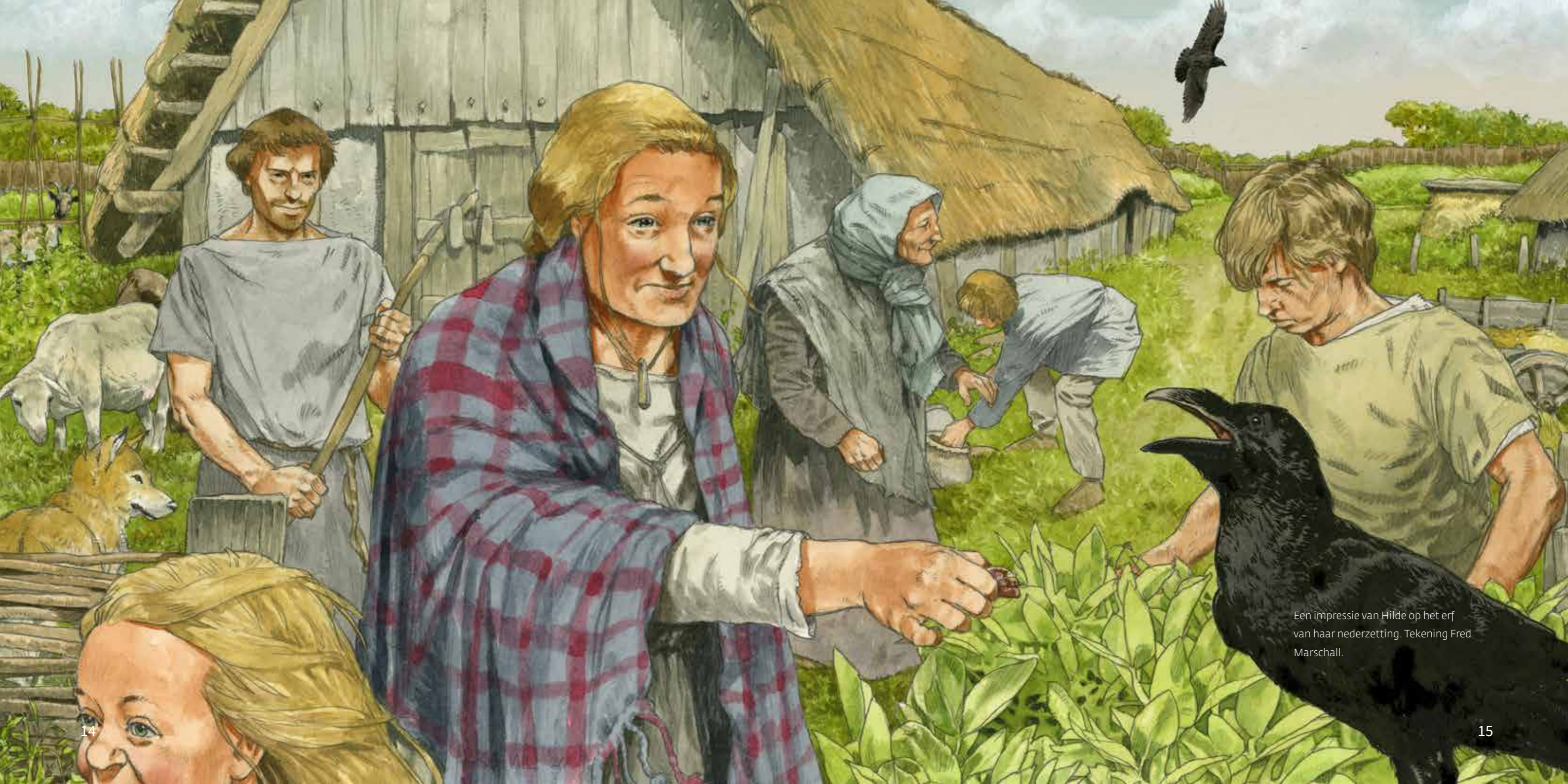
huisdieren rond, die ieder hun eigen steentje bijdroegen. Er waren paarden, honden en katten. Zoals gezegd, deed men in deze tijd ook nog steeds aan jacht en visserij waarmee hun dieet aangevuld werd. Archeologen vonden de resten van deze dieren terug in de afvalkuilen in de nederzetting van Hilde. Naast het basisvoedsel dat het vee leverde werd een rijk assortiment aan dieren bejaagd zoals ree, edelhert, bever, bunzing en zelfs zeehond. Aan de botten van deze beesten is te zien dat ze zijn geslacht voor consumptie. Dat men ook op vogels joeg – op de kleine zwaan, kolganzen, de ooievaar en zomertaling – weten we omdat er botten met snijsporen uit de opgraving tevoorschijn kwamen. Tussen het huisafval werden ook de graten gevonden van de meerval, de snoek, de ombervis, kabeljauw en schelvis. Het zou natuurlijk goed kunnen dat de inwoners deze vis ook verhandelden. Uit minuscule verkoolde zaden die de archeologen uit het afval wisten te halen, bleek dat hier in ieder geval gerst, lijnzaad, tarwe en ook tuinbonen werden verbouwd. Om hun oogst goed op te kunnen slaan werden kleine vierkante bijgebouwen en schuurtjes opgetrokken, waarvan archeologen de resten op het erf terugvonden.

→ Het was voedselrijk daar in die delta van het Oer-IJ. Van links naar rechts: geit, schaap en rund.

[Archeologie is een puzzel

De stukken van deze puzzel worden letterlijk één voor één uit de bodem gehaald om daarna in elkaar gepast te worden om er zo een verhaal mee te kunnen vertellen; het verhaal van het verleden. Daarnaast moet je je voorstellen dat iedere vondst, ieder stuk bot, zelf ook weer uit diverse 'puzzelstukken' bestaat. Als je botten nader bekijkt, valt bijvoorbeeld op van welk dier het is, of hoe dat dier doodgegaan of geslacht is. Met aardewerk kunnen archeologen een datering geven aan hun vondsten, of kunnen ze laten zien dat er sprake was van handel en import. Pas wanneer je al deze mogelijke vormen van onderzoek hebt uitgevoerd, weet je als archeoloog alles over een dergelijke opgraving. Nou ja, bijna alles, want wetenschap is continu in beweging. Zo krijgen we een steeds vollediger beeld.]

Een impressie van Hilde op het erf van haar nederzetting. Tekening Fred Marschall.

Schroot en blauwgrijs aardewerk

De inwoners van de nederzetting dreven ongetwijfeld handel met bewoners in de regio en ook met andere delen van Nederland. Hoewel we niet weten of ze inderdaad hun runderen, vis en gevogelte aan de man brachten, weten we wel wat ze terugkregen voor hun handelswaar. Er zijn maar liefst 400 stukken metaalschroot gevonden in hun nederzetting, en dat is uitzonderlijk veel. Tussen deze brokstukken zaten delen van bronzen Romeinse voorwerpen, maar ook andere inheemse voorwerpen waarop nog haksporen, knip-, snij- en hamersporen te zien waren. Tot verbazing van de archeologen werden ook nog eens 74 munten gevonden. Meer dan ze in menig andere opgraving uit deze streek aantreffen. Ook werden brons- en zilverdruppels, smeltkroesjes en mallen gevonden. In ieder geval was het duidelijk dat ze hier oud metaal bewerkt en hergebruikt hebben. Het lijkt er al met al

op dat de mensen die hier woonden betrekkelijk welgesteld waren. Een andere aanwijzing daarvoor is dat er, naast inheems aardewerk uit de vierde eeuw dat met de hand werd gemaakt, ook heel veel gedraaid aardewerk gevonden is. Dit aardewerk werd op een draaischaaf gemaakt en werd geïmporteerd uit – onder anderen – Oost-Duitsland. Er zijn meer dan 600 scherven tevoorschijn gekomen waarbij een typisch geïmporteerd, grijsblauwe aardewerk het grootste aandeel had. Ook uit de tijd waarin de bewoning in deze nederzetting terugliep, in de vierde eeuw na Christus, werd nog een aantal bijzondere vondsten gedaan. Zo werden zilveren sierspelden, een vergulde zilveren haarnaald, zilveren tutulusfibulae (kledingspelden) en andere kledingspelden gevonden, nog eens zeven munten en een fragment van een bronzen handvat van een scheermes.

→ Deze kelk van blauwgrijs aardewerk is niet in Noord-Holland gemaakt maar geïmporteerd. Het werd op een draaischijf gemaakt. De lokale bevolking maakte ook handgevormde kelken.

← Dit is de top van een haarnaald. Een dergelijke vergulde haarnaald was een waardevol sieraad voor Germaanse vrouwen in de vierde/vijfde eeuw.

Hildes boerderij gevonden

Inmiddels weten we dus dat er in de vierde eeuw wel degelijk gewoond werd in deze regio van Noord-Holland. We weten dat uit de herbestudering van het aardewerk, op basis van nieuwe kennis. De mensen woonden er in betrekkelijk grote boerderijen van ongeveer 6 bij 32 meter. De nederzetting die werd teruggevonden in Castricum-Oosterbuurt was ingedeeld in drie rechthoekige kavels van zo'n 40 meter lang. Greppels markeerden de erfscheiding. In de grond werden aanwijzingen gevonden voor een steeds veranderende inrichting van het erf. We weten ook dat er een forse gracht en een daarbinnen liggende aarden wal met houten palissades om de nederzetting heen lag. Nieuw onderzoek toonde aan dat deze versterking al in de vierde eeuw aanwezig was en niet, zoals men eerder dacht pas in de zevende of achtste eeuw. De gebouwen die er stonden en de palissades werden meerdere keren versterkt en veranderd. Mogelijk dat op de omwalling zelfs stenen structuren waren aangebracht. De stenen resten daarvan werden teruggevonden in de opgravingen. Het aanleggen van die wal betekende een enorme investering in mankracht.

← Archeologische veldtekening met in bruin de sporen van de nederzetting, in blauw de gracht en groen de omwalling.

Een impressie van het erf met gracht en omwalling zoals die in de vierde eeuw eruit moet hebben gezien.
Tekening Fred Marschall.

Leuk om te weten is dat de inwoners voor diverse opknap- en aanlegactiviteiten op enig moment het hout van één eikenboom gebruikten. Rond de tijd van Hilde werden de rechthoekige kavels vervangen voor een rechthoekig terrein met afgeronde hoeken waar een huis op stond. Dit huis bleek anders te zijn gebouwd dan gebruikelijk was, het had een zadeldak in plaats van een schilddak. Deze boerderij was aan het einde van de derde eeuw of aan het begin van de vierde eeuw gebouwd en bleek ook nog in de rest van de vierde eeuw te hebben bestaan. We denken dus dat dit gevonden huis Hildes woonhuis was. Het huis vormde de

basis van de reconstructie van het woonhuis van Hilde, die in Huis van Hilde te vinden is. Waarom alle veranderingen in de nederzetting van Hilde plaatsvonden is nog onduidelijk. Misschien veranderde de wereld om hen heen in die periode heel sterk, bijvoorbeeld door grote veranderingen in het Romeinse rijk die ook in Noord-Holland hun weerslag hadden. Maar archeologen denken ook dat een terrein met afgeronde hoeken misschien makkelijker op te hogen was dan een rechthoekige structuur en dat het erf op die manier beter beschermd kon worden tegen het natter wordende klimaat en de toenemende wateroverlast in het gebied. Wat de reden ook is geweest, halverwege de vierde eeuw komt er een einde aan de bewoning op deze plek. De omwalling en de gebouwen werden afgebroken en de stenen werden in de gracht en de kuilen gegooid. In de drie eeuwen die volgden werd er niet meer gewoond op dit terrein.

↓ De opgravingsplattegrond laat twee rijen met paalgaten zien. Op basis hiervan kon de boerderij van Hilde vrij nauwkeurig gereconstrueerd worden. Op deze maquette links is goed te zien dat het rieten dak gedragen werd door twee rijen zware eikenhouten palen.

IV. De rol van Huis van Hilde

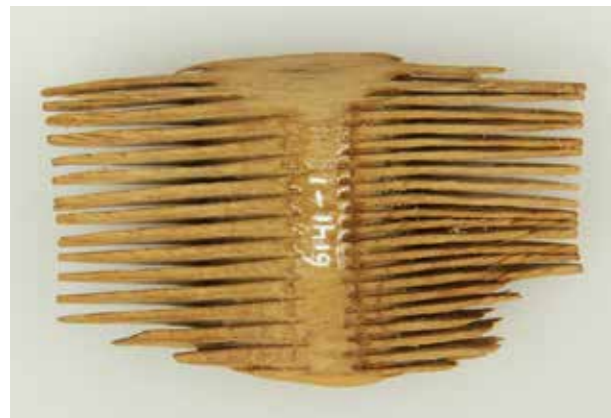
Archeologische wetenschap is continu in beweging omdat er steeds nieuwe onderzoeksmethoden bijkomen. Methoden die in de jaren 90 van de vorige eeuw nog toekomstmuziek waren, worden nu dagelijks uitgevoerd en geven een nieuwe kijk op de vondsten. Zo is dat met Hilde ook gegaan. Het isotopenonderzoek (zie bladzijde 9) is een mooi voorbeeld van nieuw toegepaste technieken. Het is niet ondenkbaar dat er in de toekomst nog meer nieuwe onderzoeksmethoden bijkomen die het mogelijk maken om andere vragen rondom Hilde te beantwoorden. Om die reden is het goed

om alle vondsten, voorwerpen, monsters en aantekeningen uit opgravingen zorgvuldig te bewaren. Dat is precies de functie van een archeologisch depot zoals Huis van Hilde. Hierin worden na iedere opgraving vele dozen met vondsten opgeslagen. Niet alleen om deze te bewaren en tentoon te stellen aan het publiek, maar vooral ook om later nog een keer naar toe terug te kunnen gaan en nieuw onderzoek op te

↑ Hilde maakt in Huis van Hilde onderdeel uit van een groep van 14 mensfiguren die de geschiedenis van Noord-Holland illustreren.

kunnen uitvoeren. Want, zoals we gezien hebben met Hilde, kan de wetenschap er 25 jaar na het eerste onderzoek heel anders bij staan. Zodra er archeologen zijn die deze resten nog een keer willen bekijken, met nieuwe ideeën, inzichten of nieuwe technieken, kunnen zij het depot raadplegen en dit soort onderzoek uitvoeren. Archeologisch onderzoek staat dus nooit stil. Depots zoals Huis van Hilde zijn overigens in het hele land te vinden. Iedere provincie heeft er één. Ze zijn niet allemaal even toegankelijk voor het publiek; daarin is Huis van Hilde een uitzondering. Wij hadden met Huis van Hilde voor ogen dat niet alleen archeologen kunnen kijken naar de vondsten, maar iedereen. Dat is geslaagd en daar zijn we natuurlijk heel trots op. Je kunt op deze manier in Noord-Holland oog in oog staan met je voorouders, met mensen die eeuwen geleden leefden in misschien wel dezelfde buurt als waar jij nu woont.

↓ Deze kam van buxushout is van voor de tijd waarin Hilde leefde. Hij werd wel gevonden op de plek waar Hilde een eeuw later zou wonen.

Wat willen we in de toekomst nog meer weten?

De periode van de vierde en vijfde eeuw wordt gezien als een periode waarin vele 'kaarten' in Europa opnieuw geschud worden. De invloed van het Romeinse rijk neemt af. De Limes, de grens van het rijk, wordt een 'zeef' en dat zorgt voor steeds meer migraties van noord naar zuid. Grote groepen noordelingen bewegen zich in zuidelijke richting en consumeren daar de resten van de Romeinse welvaart. Het christendom komt op, in veel verschillende gedaanten. In Byzantium ontstaat een nieuw machtsblok: het Oost-Romeinse rijk. Vanuit het oosten beginnen steppenvolken binnen te vallen, hetgeen weer bewegingen van oost naar west met zich meebrengt. Heel Europa kolkt en allerlei mensen en invloeden lopen door elkaar. Dit alles is mogelijk ook van toepassing op de nederzetting waarin Hilde woonde. Als archeologen vragen we ons af welke bevolkingsgroepen nu precies wanneer en waar woonden. En natuurlijk willen we weten wat de positie van Hilde hierin was. Hoe uitzonderlijk of 'alleen' was zij eigenlijk? Hoorde ze bij de oude mensen, of juist bij de nieuwe mensen die in dit gebied kwamen wonen? Dit zijn vragen die we graag nog beantwoord zouden zien in de toekomst!

→ In Huis van Hilde kun je Hilde in de ogen kijken.

Colofon

Deze brochure is een uitgave van de provincie Noord-Holland.

[Tekst] Jolanda Bos en Rob van Eerden

[Tekstsamenstelling] met medewerking van
Nienke van Kuijeren, provincie Noord-Holland

[Redactie] provincie Noord-Holland

[Beeldredactie] BLKVLD – Lonneke Beukenholdt

[Ontwerp en opmaak] BLKVLD Uitgevers

[Beeldverantwoording]

Provincie Noord-Holland p. 2 t/m 8,11,12,16,17,20 t/m 24.

BLKVLD / CC p. 4-5 (liggend),9,10,13 + omslag.

Fred Marschall p 14-15, 18-19

Huis van Hilde

Archeologiecentrum Huis van Hilde in Castricum neemt u mee terug in de tijd. Hier vindt u een vaste tentoonstelling over de archeologie van Noord-Holland, tijdelijke tentoonstellingen en veel (kinder)activiteiten. Huis van Hilde herbergt ook het archeologisch depot van de provincie Noord-Holland. Zo'n 2 miljoen archeologische vondsten die in Noord-Holland zijn gedaan, worden hier bewaard en verder onderzocht. De collectie en documentatie zijn digitaal te raadplegen via: collectie.huisvanhilde.nl.

Huis van Hilde ligt direct naast station Castricum aan het Westerplein 6. Plan een bezoek aan Huis van Hilde via huisvanhilde.nl.

↓ Bij binnenkomst in archeologiecentrum Huis van Hilde zien bezoekers gelijk de maquette van het huis waar Hilde waarschijnlijk woonde.

Castricum, september 2020